

УДК 343.985:349.6
DOI <https://doi.org/10.32782/2709-9261-2025-4-16-5>

Крейтор Андрій Андрійович,

заступник Голови

(Державна служба України з питань безпеки харчових продуктів
та захисту споживачів, м. Київ)

ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-6013-0550>

СФЕРИ ТА МІСЦЯ ОПЕРАТИВНОГО ПОШУКУ ЕКОЛОГІЧНИХ ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ НАДРОВИКОРИСТАННЯ

У статті зазначено, що підвищення ефективності протидії злочинним проявам обумовлює необхідність розробки тактики виявлення для кожного виду злочинів, оскільки специфіка діяльності в конкретній сфері обумовлює у свою чергу сферу пошуку як місця, де злочинна діяльність має тенденцію до повторюваності, концентрації і які у контексті надровикористання взагалі роблять можливим вчинення злочинів.

Зроблено висновок, що до сфер оперативного пошуку ознак екологічних злочинів у сфері надровикористання відносяться: суб'єкти надровикористання, що знаходяться в оперативному обслуговуванні; об'єкти, що не знаходяться в оперативному обслуговуванні, на яких здійснюється незаконний видобуток корисних копалин з порушенням вимог екологічної безпеки; місця, де настають та/або можуть бути виявлені факти реалізації наслідків, що настали у результаті вчинення екологічних злочинів у сфері надровикористання; місця безпосереднього видобутку корисних копалин; місця проєктування, розміщення, будівництва, реконструкції, введення в експлуатацію, експлуатації та ліквідації підприємств, споруд, пересувних засобів та інших об'єктів надровикористання; природні об'єкти, що знаходяться під охороною і є ризикованими з точки зору екологічної безпеки; органи екологічного контролю, а також органи контролю надровикористання (з точки зору участі у вчиненні екологічних злочинів їх працівників, а також як місця, де зосереджено низку джерел інформації щодо вчинення екологічних злочинів.

Ключові слова: надровикористання, екологічні злочини, оперативний пошук, сфери, місця.

Постановка проблеми. Злочинність у сфері надровикористання є одним з найбільш істотних складових тіншової економіки. За оцінкою офісу Генерального Прокурора України сфера видачі дозволів на користування надрами є другим за значущістю корупційним сегментом, де відбувається масштабне незаконне збагачення [1]. Така «прибутковість» надровикористання зумовлює здійснення видобування корисних копалин будь-якими способами, незважаючи на відсутність дозволів, природні умови, екологічну безпеку тощо. І хоча у § 4.1 Резолюції «Заходи щодо боротьби з транснаціональною та організованою злочинністю і роль кримінального права в охороні довкілля: національний досвід і міжнародне співробітництво» Дев'ятого конгресу ООН із попередження злочинності і поведження з правопорушниками (Каїр, 29 квітня – 8 травня 1995 р.) ставиться питання про сприяння включенню предмета про роль кримінального права в охороні довкілля у систему кримінального правосуддя [2, с. 12–13], але кримінально-правові норми, передбачені Розділом УШ Особливої частини КК України, застосовуються вельми нерівномірно. Основними категоріями відповідних кримінальних проваджень порушення правил охорони надр у контексті

загрози довкіллю, що розглядалися судами України, становить близько 11,5%, тоді як кримінальні провадження про незаконну порубку лісу становлять близько 57% від усіх злочинів проти довкілля, всього 2% від усіх злочинів проти довкілля припадає на злочини, що пов'язані з забрудненням довкілля, більшість статей Розділу VIII Особливої частини КК України взагалі не застосовується [3, с. 1]. Складність же виявлення, попередження та розкриття кримінальних проявів, що вчиняються професійно (використовуючи системний підхід у плануванні протиправної діяльності, що поєднує глибоку законспірованість і варіантність напрямків з активною протидією правоохоронним органам), потребують безперервного накопичення та актуалізації інформації про об'єкти оперативної зацікавленості певної категорії. Зазначене свідчить про необхідність активного виявлення екологічних злочинів з використанням інструментарію оперативно-розшукової діяльності. Підвищення ефективності протидії злочинним проявам обумовлює необхідність розробки тактики оперативного пошуку для кожного виду злочинів, оскільки специфіка діяльності в конкретній сфері обумовлює, в свою чергу, сферу пошуку, його об'єкти, суб'єкти, специфічні методи, джерела інформа-

ції та тактичні прийоми її отримання з певних джерел. Зазначений інструментарій використовується в рамках пошукової діяльності, яка структурована за окремими елементами, первинним з яких є сфери пошуку, як місця, де злочинна діяльність має тенденцію до повторюваності, концентрації і які у контексті надровикористання взагалі роблять можливим вчинення злочинів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ряд науковців, розглядаючи теоретичні основи виявлення злочинів, досліджували сфери та місця пошуку як його елемент: О.С. Тарасенко визначив форми та стадії оперативного пошуку, як організаційно-тактичної форми діяльності оперативних підрозділів [4, с. 99–107]; О.О. Шаповалов виокремив загальні сфери та місця пошукової діяльності оперативних підрозділів [5, с. 304–314]; М.Б. Борчаковський дослідив сфери та місця виявлення латентних кримінальних правопорушень [6, с. 17–19]. У контексті екологічних злочинів у сфері надровикористання О.В. Одерій розробив систему приводів та підстав початку досудового розслідування злочинів проти довкілля: інформацію щодо вчиненого злочину проти довкілля отримано від природоохоронних органів, зокрема, органів, що здійснюють державний екологічний контроль за станом навколишнього природного середовища; повідомлення про вчинене екологічне правопорушення отримане від посадових осіб підприємств, закладів, організацій; інформація про ознаки злочину проти довкілля отримана завдяки зверненням громадян, заявам від громадських екологічних об'єднань [7, с. 236–250], а також зазначив, що злочинне забруднення довкілля класифікується за наступними критеріями: просторовим поширенням (локальні, регіональні, глобальні) [7, с. 164], тим самим виокремивши місця пошуку інформації про зазначені злочини. Ю. О. Єрмаков деталізував сфери пошуку, виокремивши місця пошукової діяльності злочинів, що вчинюються у сфері використання та охорони надр [8, с. 338–346]. Але специфіка сфер та місць пошуку у процесі виявлення екологічних злочинів у сфері надровикористання практично не розглядалася.

Мета статті – виокремити сфери та місця оперативного пошуку екологічних злочинів у сфері надровикористання.

Виклад основного матеріалу. Певна частина фактів екологічних злочинів може бути виявлена шляхом особистого пошуку та при проведенні оперативно-профілактичних операцій. Складність же виявлення, попередження та розкриття кримінальних проявів, що вчиняються професійно (використовуючи системний підхід у плануванні протиправної діяльності, що поєднує глибоку законспірованість і варіантність напрямків з активною протидією правоохоронним органам), потребують безперервного накопичення та актуалізації інформації про об'єкти оперативної зацікавленості певної категорії. Зазначені об'єкти локалізуються у певних місцях, що обумовлені специфікою сфери надровикористання. Сфери оперативного пошуку – тобто місця, де можливе вчинення зазначених злочинів мають свої особливості, обумовлені «універсальністю» злочину – екологічний злочин може вчинюватися на будь-якому етапі надровикористання (проектування, видобування, збагачення, зберігання, транспортування, настання наслідків); може полягати у здійсненні надровикористання без реєстрації (що «виводить» таку діяльність за «межі» об'єктів, які знаходяться в оперативному обслуговуванні) та вчинюватися шляхом діяльності легально існуючого суб'єкта надровикористання без дозволу, з порушенням екологічних умов (що обумовило можливість віднесення до

місць оперативного пошуку об'єктів, що знаходяться в оперативному обслуговуванні). У Загальнодержавній програмі розвитку мінерально-сировинної бази України на період до 2030 року, зазначається, що у надрах нашої країни виявлено майже 20 тис. родовищ і проявів 117 видів корисних копалин, з яких 8 290 родовищ і 1 110 об'єктів обліку за 98 видами мінеральної сировини мають промислове значення і обліковуються в державному балансі запасів корисних копалин, 3 349 родовищ розробляється [2, с. 201]. Тобто екологічні злочини можуть бути вчинені у процесі видобування корисних копалин із будь-якого з зазначених родовищ.

З врахуванням цих особливостей до сфер оперативного пошуку ознак зазначених злочинів слід віднести наступні місця.

Суб'єкти надровикористання, що знаходяться в оперативному обслуговуванні, оскільки на виробничих потужностях зазначених суб'єктів може здійснюватися діяльність, що є екологічно небезпечною; споруди та інші об'єкти, у зв'язку з проектуванням чи експлуатацією яких існує небезпека негативного впливу на людину і довкілля, потенційно небезпечні об'єкти, які створюють реальну загрозу виникнення надзвичайних ситуацій на яких здійснюється видобування корисних копалин [9, с. 158–159]. Місцем є об'єкти-забруднювачі (джерела впливу): конкретне підприємство надровидобування; підрозділ, ділянка, тобто відповідна виробнича територія, де здійснюється надровикористання (разом із приміщеннями); обладнання, очисні споруди, відстійники, водостоки; місця поховання шкідливих речовин [7, с. 272].

Об'єкти, що не знаходяться в оперативному обслуговуванні, оскільки видобуток корисних копалин, що здійснюється з порушенням вимог екологічної безпеки, може відбуватися не тільки на об'єктах надровикористання – наприклад, незаконний видобуток корисних копалин.

Місця, де настають та/або можуть бути виявлені факти реалізації наслідків, що настали у результаті вчинення екологічних злочинів у сфері надровикористання. Оскільки шкідливі наслідки можуть наступити не відразу і поза місцем дії (бездіяльності), що порушує природоохоронне законодавство, то відповідно місцем пошуку є територія, де була скоєна протиправна дія (бездіяльність), та територія, де наступили наслідки. Місцем настання шкідливих наслідків є водні об'єкти, земельні ділянки, а у випадку їхнього забруднення повітряним шляхом такі наслідки можуть виявлятися також на прилягаючій території (грунті, лісах, сільськогосподарських угіддях, у місцях розташування населених пунктів) [10, с. 81].

Місця безпосереднього видобутку корисних копалин. Близько 90% екологічних забруднень припадають на такі регіони: Запорізька, Дніпропетровська, Миколаївська, Луганська, Донецька області [11, с. 3]. Специфіка місця вчинення злочину визначається територією джерела забруднення. На обстановку впливає рівень технічного обладнання, особливості технологічного процесу, природно-кліматичні умови місця вчинення злочину [10, с. 84].

Місця проектування, розміщення, будівництва, реконструкції, введення в експлуатацію, експлуатації та ліквідації підприємств, споруд, пересувних засобів та інших об'єктів надровикористання [12, с. 184–190]. Об'єкти надровикористання, діяльність яких пов'язана зі шкідливим впливом на навколишнє природне середовище, незалежно від часу введення їх в дію мають бути обладнані спорудами, устаткуванням і пристроями для

очищення викидів і скидів або їх знешкодження, зменшення впливу шкідливих факторів, приладами контролю за кількістю і складом забруднювальних речовин та за характеристиками шкідливих факторів [2, с. 106–107].

Природні об'єкти, що знаходяться під охороною і є ризикованими з точки зору екологічної безпеки. Аналіз матеріалів слідчо-судової практики свідчить, що в кожній другій кримінальній справі предметом злочинного забруднення були землі, в кожній п'ятій – водні об'єкти, в кожній десятій – море та атмосферне повітря [10, с. 76–77]. Науковці розглядають такі об'єкти з різних точок зору. З точки зору законодавця, такими об'єктами є: територія, що зазнала забруднення (ст. 237 КК); район із підвищеною екологічною небезпекою, місцевість, оголошена зоною надзвичайної екологічної ситуації (ст. 238 КК); території та об'єкти ПЗФ (ч. 2 ст. 240 КК); внутрішнє море, територіальне море в межах виключної (морської) екологічної зони (ст. 243 КК); певний район (ділянка) континентального шельфу (ст. 244 КК); територія лісових масивів, територія зелених насаджень уздовж залізниць (ст. 245 КК); ліси, захисні та інші лісові насадження, заповідники, території та об'єкти природно-заповідного фонду, особливо охоронювані ліси (ст. 246 КК); заповідник, інші території, об'єкти природно-заповідного фонду (ст. 248 КК); території, взяті під охорону держави, та об'єкти ПЗФ (ст. 252) [13]. О.В. Одерій вважає, що об'єкти забруднення (об'єкти природокористування) – це ділянки, що зазнали забруднення (водоймища, ріки, їхні береги, прилегла територія); об'єкти, що були приведені в непридатність внаслідок забруднення поверхневих або підземних вод, водоносних горизонтів тощо [7, с. 272].

На нашу думку, як сфери пошуку ці об'єкти повинні бути більш деталізованими. Зокрема:

– земля відповідно до екологічного законодавства – це верхня товща земної кори між її поверхнею і дзеркалом ґрунтових вод. Землі України, відповідно до цільового призначення, поділяються на землі: сільськогосподарського призначення; населених пунктів; промисловості, транспорту, зв'язку та іншого призначення; для потреб оборони; природоохоронного, оздоровчого, рекреаційного та історико-культурного призначення; лісового і водного фондів; запасу;

– атмосферне повітря – природна суміш газів (кисень, азот, аргон, вуглекислий газ, неон тощо), яка знаходиться у відкритому просторі над територією України;

– водні об'єкти – це природні або штучно створені елементи довкілля, в яких зосереджуються води (річка, озеро, водосховище, ставок, канал тощо). В юридичній літературі водні об'єкти поділяють на три групи: внутрішні води (річка, озеро, водосховище, ставок, канал тощо); джерела питних і лікувальних вод (ключі, гейзери, джерела); внутрішні морські води, територіальні

води України, води виключної (морської) економічної зони України та відкрите море;

– континентальний шельф – це поверхня і надра морського дна підводних районів, прилеглих до узбережжя і островів України, але які розташовані поза зоною територіального моря, до глибини 200 м або за цими межами до такого місця, де глибина покриваючих вод дає змогу вести розробку природних багатств;

– території та об'єкти ПЗФ – природні території та об'єкти – природні та біосферні заповідники, національні природні парки, регіональні ландшафтні парки, заказники, пам'ятки природи, заповідні урочища; штучно створені об'єкти – ботанічні сади, дендрологічні парки, зоологічні парки, парки – пам'ятки садово-паркового мистецтва (основна функція цих штучних об'єктів полягає у збереженні видів в умовах культури, інтеграція та акліматизація, збереження цінних паркових асамблей, екологічне виховання).

Органи екологічного контролю, а також органи контролю надровикористання належать до сфер пошуку з точки зору участі у вчиненні екологічних злочинів їх працівників, а також як місця, де знаходиться ряд джерел інформації щодо вчинення екологічних злочинів, оскільки працівники легально діючих суб'єктів надровикористання (які відповідають за екологічну безпеку) та контролюючих органів (природоохоронних та у сфері надровикористання) відносяться до об'єктів оперативного пошуку з двох позицій: як осіб, які мають можливість вчинювати злочинні дії, та як осіб, які мають доступ до первинної інформації і можуть повідомляти про факт екологічного злочину внаслідок виконання посадових обов'язків.

Висновки. Таким чином, до сфер оперативного пошуку ознак екологічних злочинів у сфері надровикористання відносяться: суб'єкти надровикористання, що знаходяться в оперативному обслуговуванні; об'єкти, що не знаходяться в оперативному обслуговуванні, на яких здійснюється незаконний видобуток корисних копалин, із порушенням вимог екологічної безпеки; місця, де настають та/або можуть бути виявлені факти реалізації наслідків, що настали у результаті вчинення екологічних злочинів у сфері надровикористання; місця безпосереднього видобутку корисних копалин; місця проектування, розміщення, будівництва, реконструкції, введення в експлуатацію, експлуатації та ліквідації підприємств, споруд, пересувних засобів та інших об'єктів надровикористання; природні об'єкти, що знаходяться під охороною і є ризикованими з точки зору екологічної безпеки; органи екологічного контролю, а також органи контролю надровикористання (з точки зору участі у вчиненні екологічних злочинів їх працівників, а також як місця де знаходиться ряд джерел інформації що до вчинення екологічних злочинів).

Список використаних джерел

1. Генпрокурор обурений станом справ у надрокористуванні. *Obozrevatel.ua*. 2018. 28 серпня. URL: <https://www.obozrevatel.com/ukr/politics/lutsenko-zvinuvativ-semeraka-u-koruptsii.htm>.
2. Злочин проти довкілля: кримінально-правова характеристика : практ. посіб. / О. О. Дудоров, Д. В. Каменський, М. В. Комарницький та ін. Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2014. 452 с.
3. Локтіонова В. В. Суспільно небезпечні наслідки у злочинах проти довкілля : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2013. 20 с.
4. Тарасенко О. С., Єрмаков Ю. О. Форми та стадії оперативного пошуку, як організаційно-тактичної форми діяльності оперативних підрозділів. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2023. Вип. 2. С. 99–107. DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2023.2.20>
5. Шаповалов О. О. Сфери та місця пошукової діяльності оперативних підрозділів. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2018. № 1. С. 304–314.

6. Борчаковский М. Б. Сфери та місця виявлення латентних кримінальних правопорушень. *Становлення та розвиток наукових досліджень* : матеріали I Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. Дню науки України (Київ, 20–21 трав. 2016 р.). Київ : Фондація науковців та освітян (ESF), 2016. С. 17–19.
7. Одерій О. В. Проблеми теорії та практики розслідування злочинів проти довкілля : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2015. 508 с.
8. Єрмаков Ю. О. Місця пошукової діяльності кримінальних правопорушень, що вчинюються у сфері використання та охорони надр. *Юридична наука*. 2019. № 12. Т. 1. С. 338–346. URL: <https://journal-nam.com.ua/index.php/journal/issue/view/17/22>.
9. Нетеса Н. В. Кримінальна відповідальність за порушення правил охорони або використання надр: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2012. 233 с.
10. Книженко С. О. Криміналістична характеристика та основні положення розслідування екологічних злочинів : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2005. 207 с.
11. Гарник М. Охорона довкілля – проблема всесвітня. *Крок*. 2000. № 20. С. 3.
12. Криміналістика : підручник : у 2 т. / А. Ф. Волобуєв, О. В. Одерій, Р. Л. Степанюк та ін. ; за заг. ред. А. Ф. Волобуєва. Харків, 2018. 312 с.
13. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131.

References

1. Henprokuror oburenyi stanom sprav u nadrokorystuvanni [The Prosecutor General is outraged by the state of affairs in subsoil use]. (2018). *Obozrevatel.ua*. Retrieved from: <https://www.obozrevatel.com/ukr/politics/lutsenko-zvinuvativ-semeraka-u-koruptsii.htm> [in Ukrainian].
2. Dudorov, O.O., Kamenskiy, D.V., & Komarnytskiy, M.V. (et al.). (2014). Zlochyny proty dovkillia: kryminalno-pravova kharakterystyka [Crimes against the environment: criminal and legal characteristics]: prakt. posib. Luhansk: RVV LDUVS im. E.O. Didorenka [in Ukrainian].
3. Loktionova, V.V. (2013). Suspilno nebezpechni naslidky u zlochinakh proty dovkillia [Socially dangerous consequences of crimes against the environment]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kharkiv [in Ukrainian].
14. Tarasenko, O.S., & Yermakov, Yu.O. (2023). Formy ta stadii operatyvnoho poshuku, yak orhanizatsiino-taktychnoi formy diialnosti operatyvnykh pidrozdiliv [Forms and stages of operational search as an organizational and tactical form of activity of operational units]. *Naukovyi visnyk publichnoho ta pryvatnoho prava*, 2, 99–107. DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2023.2.20> [in Ukrainian].
4. Shapovalov, O.O. (2018). Sfery ta mistsia poshukovoi diialnosti operatyvnykh pidrozdiliv [Spheres and places of search activity of operational units]. *Yurydychnyi chasopys Natsionalnoi akademii vnutrishnikh sprav*, 1, 304–314 [in Ukrainian].
5. Borchakovskiy, M.B. (2016). Sfery ta mistsia vyavlennia latentnykh kryminalnykh pravoporushen [Spheres and places of detection of latent criminal offenses]. *Stanovlennia ta rozvytok naukovykh doslidzhen*: materialy I Mizhnar. nauk.-prakt. konf., prysviach. Dniu nauky Ukrainy (pp. 17–19). Kyiv: Fundatsiia naukovtsiv ta osvitian (ESF) [in Ukrainian].
6. Oderii, O.V. (2015). Problemy teorii ta praktyky rozsliduvannia zlochiniv proty dovkillia [Problems of theory and practice of investigation of crimes against the environment]. *Candidate's thesis*. Kharkiv [in Ukrainian].
7. Yermakov, Yu.O. (2019). Mistsia poshukovoi diialnosti kryminalnykh pravoporushen, shcho vchyniuiutsia u sferi vykorystannia ta okhorony nadr [Places of search activity of criminal offenses committed in the sphere of use and protection of subsoil]. *Yurydychna nauka*, 12(1), 338–346. Retrieved from <https://journal-nam.com.ua/index.php/journal/issue/view/17/22> [in Ukrainian].
8. Netesa, N.V. (2012). Kryminalna vidpovidalnist za porushennia pravyl okhorony abo vykorystannia nadr [Criminal liability for violation of rules for protection or use of subsoil]. *Candidate's thesis*. Kharkiv [in Ukrainian].
9. Knyzhenko, S.O. (2005). Kryminalistychna kharakterystyka ta osnovni polozhennia rozsliduvannia ekolohichnykh zlochiniv [Forensic characteristics and basic provisions of the investigation of environmental crimes]. *Candidate's thesis*. Kharkiv [in Ukrainian].
10. Harnyk, M. (2000). Okhorona dovkillia – problema vsesvitnia [Environmental protection – a global problem]. *Krok*, 20, 3 [in Ukrainian].
11. Volobuiev, A.F., Oderii, O.V., & Stepaniuk, R.L. (et al.). (2018). Kryminalistyka [Forensic science]: Pidruchnyk. (Vol. 2). A.F. Volobuiev (Eds.). Kharkiv [in Ukrainian].
12. Kryminalnyi kodeks Ukrainy [Criminal code of Ukraine]: Zakon Ukrainy vid 5 kvit. 2001 r. № 2341-III. (2001). Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, 25–26, 131 [in Ukrainian].

Kreitor Andrii,

Deputy Chairman

(State Service of Ukraine for Food Safety and Consumer Protection, Kyiv)

ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-6013-0550>

AREAS AND LOCATIONS OF OPERATIONAL SEARCH FOR ENVIRONMENTAL CRIMES IN THE FIELD OF SUBSOIL USE

The article states that improving the effectiveness of combating criminal activity requires the development of detection tactics for each type of crime, since the specific nature of activity in a particular sphere determines, in turn, the sphere of investigation, as places where criminal activity tends to be repetitive and concentrated and which, in the context of subsoil use, make it possible to commit crimes in the first place. It is concluded that the areas of operational search for signs of

environmental crimes in the field of subsoil use include: entities involved in subsoil use that are under operational supervision; objects that are not under operational supervision where illegal mineral extraction in violation of environmental safety requirements; places where the consequences of environmental crimes in the field of subsoil use have occurred and/or may be detected; places of direct mineral extraction; places of design, location, construction, reconstruction, commissioning operation, operation and liquidation of enterprises, structures, mobile means and other subsoil use facilities; natural objects that are protected and are risky from the point of view of environmental safety; environmental control bodies, as well as bodies controlling subsoil use (in terms of the involvement of their employees in environmental crimes, as well as places where a number of sources of information on environmental crimes are located.

Key words: *subsoil use, environmental crimes, operational search, areas, locations.*

Надіслано до редколегії 26.11.2025
Рекомендовано до публікації 19.12.2025
Опубліковано 29.12.2025